

PREZIDENT TA'LIM MUASSASALARI AGENTLIGI

ADABIYOT

8

sinf

8-sinf o'quvchilari uchun darslik

Birinchi qism

O'zbekiston Respublikasi Prezident ta'lim muassasalari
agentligi tomonidan tasdiqlangan

Toshkent – 2022

UO'K 82.0(075.3)

KBK 83ya72

S 24

8-sinf adabiyot darsligi (I qism) [Matn] : darslik / J. Nurmuhammadov, S. Qambarova, O. Olimjanov, M. Yuldasheva, S. Inomjonova .- Toshkent: "Adast poligraf", 2022 .-204 b.

Tuzuvchi-mualliflar:

J. Nurmuhammadov, S. Qambarova, O. Olimjanov,
M. Yuldasheva, S. Inomjonova.

Mas'ul muharrir:

Q. Husanboyeva – pedagogika fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar:

O. Oxunjonova – pedagogika fanlari nomzodi;

Sh. Hamidova – Muhammad Yusuf nomidagi ijod maktabining
oliy toifali ona tili va adabiyot o'qituvchisi;

Y.Do'smatova – R. Glier nomidagi Respublika ixtisoslashtirilgan
musiqa maktabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

8-sinf adabiyot darsligini yozishda xalqaro va milliy adabiy ta'limning ilg'or tajribalariga tayanilgan bo'lib, adabiyotning san'at sifatidagi ahamiyatini oshirish maqsadida asarning kino, tasviriy san'at, teatr, radio talqinlari ham darslikda aks etgan. Bu orqali o'quvchilar bir asarni turfa yondashuvlar asosida o'rganadi.

Shuningdek, har bir mavzu o'quvchining mustaqil o'zlashtirishi, erkin tahlil qilishi, topshiriqlar ustida kichik tadqiqot olib borishiga moslashtirilgan. Darslikda o'quvchilar ijodkorligini, tanqdiy-ijodiy fikrlashini, badiiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan savol-topshiriqlar aks etgan. Qolaversa, o'quvchilar badiiy asarlarni ma'lum parchalar asosida emas, balki to'liq mutolaa qilishi ko'zda tutilgan bo'lib, asarning darslikda aks etmagan, mustaqil mutolaaga mo'ljallangan qismlariga qiziqtirish va diqqatni oshirish maqsadida "Xatcho'p" rukni ishlab chiqilgan.

Darslik tuzilish jihatdan ikki qismdan: birinchi qism I-II chorak; ikkinchi qism III-IV chorak mavzularidan tashkil topgan.

Barcha huquqlar himoya qilingan.

O'zbekiston Respublikasi Prezident ta'lim muassasalari agentligining yozma ruxsatisiz ko'paytirish, tarqatish, qisman yoki to'liq ko'chirish taqiqlanadi.

© Prezident ta'lim muassasalari
agentligi, 2022

ISBN 978-9943-8152-3-0

MUNDARIJA

7

“Ravshan” dostoni.

37

Antuan de Sent - Ekzyuperining hayoti va ijodi. “Kichkina Shahzoda” asari.

48

Nazariy ma’lumot: majoz va ramz.

55

G’afur G’ulomning hayoti va ijodi. She’riyatidan namunalar.

69

Chingiz Aytmatovning hayoti va ijodi. “Oq kema” qissasi.

91

Nazariy ma’lumot: syujet va uning elementlari.

93

Aleksandr Grinning hayoti va ijodi. “Alvon yelkanlar” qissasi.

115

Mumtoz so’z badiiyati.

G’azal haqida tushuncha. G’azal tahlil qilish bosqichlari.

121

Lutfiyning hayoti va ijodi.

G’azallar va tuyuqlardan namunalar.

133

Xayriddin Sultonovning hayoti va ijodi. “Saodat sohili” qissasi.

153

Alisher Navoiyning hayoti va ijodi. G’azallardan namunalar.

170

Nazariy ma’lumot: she’riy san’atlar haqida tushuncha.

177

Mirtemirning hayoti va ijodi. “Surat” lirik qissasi.

193

Alfons Dodening hayoti va ijodi. “So’nggi saboq” hikoyasi.

Darslikdan qanday foydalanamiz ?

Asarga yo'naltiruvchi mavzu.

O'rganilayotgan ijodkorga, asarga e'tiroflar yoki iqtiboslar bilan tanishasiz.

"Ijodkor haqida" – ijodkorning hayoti, faoliyati va asarlari haqidagi ma'lumotlar bilan tanishasiz.

Mavzuni o'rganish jarayonida Siz o'zlashtiradigan bilimlar.

"QR-kod" – o'rganilayotgan yoki tavsiya etilayotgan asarning matn, audio, video formatidagi variantlarining internetdagi manbasi.

"Mutolaadan oldin" – asar mutolaasiga kirishishdan avval asar haqidagi ma'lumotlar bilan tanishasiz.

"Katta tanaffus"da, ya'ni darsdan bo'sh vaqtlaringizda badiiy so'zning asl qudratini yanada yaxshiroq his qilishingizga yordam beradigan qiziqarli matnlar bilan tanishib borasiz.

Hech to'xtamasdan harakat qilub turg'on vujudimizga, tanimizga suv-havo ne qadar zarur bo'lsa, maishat yo'lida har xil qora kirlar ila kirlangan ruhimiz uchun ham shul qadar adabiyot kerakdir.

Adabiyot yashasa — millat yashar. Adabiyoti o'lmag'on va adabiyotining taraqqiysiga chalishmagan va adiblar yetishdirmag'on millat oxiri bir kun hissiyotdan, o'ydan, fikrdan mahrum qolub, sekin-sekin inqiroz bo'lur. Muni inkor qilib bo'lmas. Inkor qilg'on millat o'zini inqirozda ekanun bildirur...

Cho'lpon

“RAVSHAN” DOSTONI

“RAVSHAN” DOSTONI: NAVQIRON YOSHLIK SARGUZASHTLARI

Mavzuni o'rganish jarayonida:

- doston syujetini tahlil qilamiz;
- obrazlarning asardagi ahamiyatini o'rganamiz;
- doston badiiyatini o'rganamiz;
- dostonning til uslubini tadqiq qilamiz;

*Qo'lingdan kelgancha chiqar yaxshi ot,
Yaxshilik qil, belam, yomonlikni ot!
Nasihatim yod qilib ol, yolg'izim,
Yolg'iz yursa, chang chiqarmas yaxshi ot.*

(Dostondan)

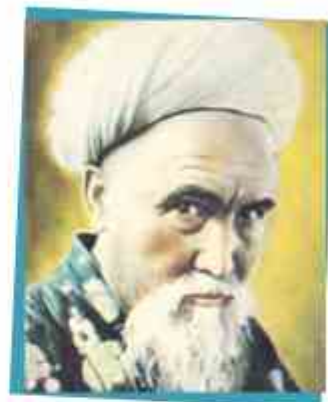
MUTOLAADAN OLDIN...

Biz o'qishga hozirlanayotgan asar "Ravshan" "Go'ro'g'li" turkumidagi dostonlarga kiradi. Bu dostonni 1928-yilda folklorshunos olim Hodi Zarifov baxshi Ergash Jumanbulbul o'g'lidan yozib olgan. Ergash shoir "Ravshan"ni otasi Jumanbulbuldan, u esa ustosi Kichik Bo'rondan o'rgangan.

Doston ilk marta 1941-yilda kitob holida nashr ettirilgan.

"Ravshan" dostoni qofiyali nasr (sa')ning go'zal namunasidir. Deyarli har bir nasriy parcha – qofiyali.

Dostonning vazni ham o'ziga xos. She'riy qismi asosan yetti, sakkiz va o'n bir bo'g'inli barmoq vaznida yozilgan.

Ergash Jumanbulbul o'g'li
(1868-1937)

Bu qiziq!

"Ravshan" dostoni Bonn universitetining professori, Germaniya Fanlar Akademiyasining a'zosi Karl Rayxl tomonidan nemis tiliga tarjima qilingan. Ushbu tarjima asar 1985-yilda Germaniyaning Bonn universiteti tomonidan tashkil etilgan "Osiyo tadqiqotchilari" to'plamida kitob shaklida to'liq e'lon qilingan. Turkiy folkloriga bo'lgan muhabbat Karl Rayxlning o'zbek tilini o'rganishiga sabab bo'ladi. Uning "Ravshan" dostonini ham to'g'ridan to'g'ri o'zbek tilidan nemis tiliga tarjima qilgani tahsinga sazovordir. Shu doston boshlangan katta qiziqish tufayli amalga oshirgan ishlari haqida Karl Rayxlning o'zi shunday yozadi:

Karl Rayxl

"...Taqdir taqozosi bilan V. Jirmunskiy va H. Zarifovlarning "O'zbek qahramonlik eposi" degan kitobining qisqacha bayoni 1958-yilda nemis tilida chop etilgach, men uni hayajon bilan o'qib chiqdim. Xuddi ana shu kitob mening taqdirimni tubdan o'zgartirib yubordi, desam mubolag'a bo'lmaydi. Shundan so'ng men o'zbek folklori, tarixi, urf-odat va an'alariga qiziqib qoldim. Men o'zbek dostonlarini tarjima qilishni "Ravshan" dostonidan boshladim. Bu doston tarjimasi to'g'risida juda ko'p mutaxassislardan iliq fikrlar eshitdim. Ular mening tarjimamni ham, u haqdagi tadqiqotimni ham yuqori baholashdi. Bu esa menga yanada kuch va quvvat bag'ishladi. Shundan

so'ng o'zbek baxshilari, dostonlari borasida qator tadqiqotlarim yuzaga keldi. Misol uchun 1992-yilda "Turkiy xalqlar qahramonlik eposi" nomli tadqiqotim Nyu Yorkda ingliz tilida bosilib chiqdi. Bu kitobimda men ko'proq baxshichilik an'analari, turkiy xalqlar qahramonlik eposining o'ziga xos xususiyatlarini yoritib berishga harakat qildim..."

Xalqaro folklorshunos olim Albert Lord "O'rta Osiyo va yugoslav xalqlari eposining qiyosi" degan maqolasida "Ravshan" dostonidan misollar keltirib o'tgan.

Komil Yashin 1957-yilda shu doston motivlari asosida "Ravshan va Zulkumor" pyesasini yozgan edi.

Albert Lord

Eslab qoling

- "Doston" so'zi adabiy atama sifatida xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyotdagi yirik hajmli asarlarni anglatadi.
- Xalq dostonlarini do'mbira yordamida ijro etuvchi, kuylovchi san'atkor o'zbeklarda "shoir" yoki "baxshi" deb atalgan.
- Xorazmda dostonlar tor jo'rligida aytiladi va bu xil aytuvchilar "xalfa" deb ham yuritiladi.

Bilib oling!

Baxshi - mo'g'ulcha va buriyatcha **baxsha**, **bag'sha** (ustod, ma'rifatchi), sanskritcha **bhikshu** (qalandar, darvesh xalq dostonchisi) so'zlaridan olingan. Xalq og'zaki ijodidagi qo'shiq va dostonlarni yoddan kuylovchi, aytuvchi, avloddan avlodga yetkazuvchi san'atkor.

Dostonchilarni esa **yuzboshi**, **soqi**, **sannovchi**, **jirov** deb ham ataydilar.

Baxshilar asosan ikki toifaga — **ijrochi** va **ijodkor** baxshilarga bo'linadi. **Ijrochilar** ustozidan o'rgangan dostonlarni juz'iy o'zgarishlar bilan aynan kuylasalar, **ijodkor**

baxshilar og'zaki epik an'ana asosida dostonning o'z variantlari, hatto ular asosida yangi dostonlar ham yaratadilar. Bunday toifadagi baxshilar "shoir" deb ham yuritilgan. Masalan, Ergash shoir Jumanbulbul o'g'li, Fozil shoir, Islom shoir kabi.

Abdunazar baxshi Poyonov

RAVSHAN

(Ergash Jumanbulbul ijrosidan ayrim
qisqartirishlar bilan olindi)

I

Burungi o'tgan zamonda, eli-yurti omonda, Buxorodan tumanda¹, Taka-Yovmit deganda, Yovmit elida, Chambilning belida Go'ro'g'libek davrini surib, dushmanning dodini berib o'tdi.

Qirq yigitni yig'dirib, silovsin to'n kiydirib, kuniga kechkisin² sergo'sht qilib, sermoy palovga to'ydirib, semiz qo'ydan so'ydirib, ko'pkarisin choptirib, olomonga ola sarpo yoqtirib, el-u xalqning ko'nglini toptirib, Yunus bilan Misqol parini Ko'hi Qofdan, Eram bog'idan keltirib, umr o'tkazar edi.

Go'ro'g'libekning farzandi bo'lmadi. Hasanxonni Vayangandan, Avazxonni Xunxordan olib kelib, ikkovini ulim deb, iskasam gulim deb, jon-u dilim deb, tobutimning chegasi, el-u yurtimning egasi, o'lsam merosxo'rim deb, ikkovi bilan ko'nglini xush qilib, shularga bino qo'yib, "bolam-bo'tam" deb parvarish qilar edi. Avazxonni Og'a Yunus pari "o'g'lim" deb yoqasidan solib, etagidan olib edi, Hasanxonni Misqol pari yoqasidan solib, etagidan olib edi. Parilar ikkoviga bino qo'yib, bolam deb suyib, har qaysisi o'z uylarida parvarish aylab tarbiyat qilar edi.

Ikkovini katta qildi. Avazxon bilan Hasanxon ham sher haybatli, yo'lbars kelbatli, qoplon yurakli, arslon bilakli yigitlar bo'ldi. Go'ro'g'libekning ham o'g'illaridan ko'ngli to'ldi. Hasanxon Arzrumdan xon Dallini olib qochib, qirq kun shohona to'ylar berib, o'z rasm-rusumlari bilan oldi. Avazxonga Gulqiz degan bir barno suluvni olib berib, uyini tushirib berib, davrini surib yuraverdi.

Hasanxonga xon Dallidan bir o'g'il paydo bo'ldi. Go'ro'g'libek to'ylar qilib, otini Ravshanbek qo'ydi.

Avazxon bir-ikki yildan so'ng qizli bo'ldi. Go'ro'g'libek quvonib, suyunib, munga ham to'ylar qilib, otini Gulanor qo'ydi. Enagalar parvarish qilib boqib, bachalar³ni tarbiya qilib katta qildi. Bachalar birdan ikkiga kirdi, ota-ena deguday bo'ldi, osh-u non bersa, yeguday bo'ldi, u yoq-bu yoqqa borib keguday bo'ldi. Ikkidan uchga, to'rtga kirdi, ikkovini bir maktabga berdi. Ikkovi ham o'qib, mulla bo'ldi.

Kunlardan bir kun Go'ro'g'libek parilar bilan o'tirib edi. Ravshanbek ayni o'n besh-o'n olti yoshida, zarli qalpoq boshida, yuzi yarqirab, eshikdan salom berib bordi. Go'ro'g'libek Ravshanbekni ko'rib, dimog'i chog' bo'lib, parilarga qarab aytdi: "Ho' parilar, mening ko'nglimga bir gap keldi, sizlarga aytayin, sizlar nima deysizlar. Mening o'zimga shu ishim juda xush keldi, sizlarga ham xush kelar. Men Avazxon bilan Hasanxonni quda qilayin, Gulanorjonni Ravshanjonga fotiha qilayin, o'zim sovchi bo'layin, bugun borayin". Unda parilar: "Juda yaxshi bo'ladi. Bizlarga ham bu so'zingiz yoqdi, yaxshi aytdingiz bu gapdi", - deyishib, quvonishib qoldi.

Gulanor ko'p suluv: yaxshi suratli, shirin so'zli, quralay ko'zli, uzun bo'yli, keng ko'krakli, xush xayol, zehni tez, serfahm qiz edi. Ravshanbek uning bilan maktabda birga o'qiganda, ko'zining ostiga bosib qo'ygani edi. Go'ro'g'libekning bu so'zi Ravshanbekka ham yoqib qoldi. Ichida: "Qizini

¹ Tumanda – tubanda, quyida.

² Kechkisin – kechqurun, kechki ovqat.

³ Bachalar – bolalar, bolachalar.

bersa yaxshi, bu qizini bermas, bobomning so'zini sindirar”, - deb qo'ydi. Go'ro'g'libek parilar bilan maslahat qilib, Avazxon o'g'lining qoshiga sovchi bo'lib boraverdi. Shunda Ravshanbek qoralab⁴, bobosining orqasidan boraverdi.

Avazxon qarasa, Go'ro'g'libek otasi kelayotibdi. Shunda otasining oldiga chiqib, mehmonxonaga tushirib, xush keldingiz, deb dasturxon tashlab, noz-u ne'matni to'kib, qand ustiga novvot, shira ustiga sharvat, ziyofat ustiga ziyofat qilib, otasini siylab xizmat qilib turdi. Go'ro'g'libek o'g'lidan dimog'i chog' bo'lib, kayfi to'g'ri bo'lib o'tirdi.

...Go'ro'g'libek bol Avaz⁵ga qarab, murt⁶ini burab, bir so'z aytayotir:

...Otang keldi sening so'zing olmoqqa,
Ko'nglidagi sirni bayon qilmoqqa.
Shul sababli mehmon keldim uyingga:
Hasanman o'zingni quda qilmoqqa.

Yetti yoshda olib keldim o'zingni,
Qo'limda ko'p yeding osh-u tuzimni,
Otang keldi, bolam, o'zingga sovchi,
Ravshanga ber Gulanorday qizingni!

Otangning, farzandim, tilin olinglar⁷,
Hasanman o'zingni quda qilayin,
Ravshanga ber Gulanorday qizingni,
Yovmitning eliga to'ylar berayin!

Unda Avazxonning achchig'i keldi. Polvonning qahri kelib, ajdarday to'lg'onib, ko'zlari olovday yonib, Go'ro'g'libek otasiga qarab... bir so'z aytayotir:

Yigitlar ichida menman o'dag'a⁸,
Bedovga yarashar oltindan to'g'a,
Ravshanga bermayman Gulanorjonni,
Qizim tugul, kuchugimdan sadag'a.

Ota, javobingni berdim, jo'nagin!
Mundan keyin sovchi bo'lib kemagin!
Har kimni tengiga qo'sh-da, vallamat,
Menga munday tuzsiz so'zni demagin!

⁴ Qoralab – mo'ljallab, chamalab, yashirinib.

⁵ Bol Avaz – Avazning “asalday shirin” ma'nosini bildiruvchi laqabi.

⁶ Murt – mo'ylov.

⁷ Tilin olmoq – gapiga kirmoq.

⁸ O'dag'a – “yetakchi”, “sardor” ma'nosidagi “o't og'a” so'zining buzilgani.

Eshitib ol, ota, aytgan so'zimni,
O'zim o'lmay g'anim bosmas izimni,
Bermayman Ravshanga Gulanor qizimni!
Men Hasanga teng qilmayman o'zimni!

...Ravshanbek darchaning orqasida turib edi. Bu so'zlarni eshitib, bir umrda sovuq shamol yemagan⁹ bola emasmi, sovuq so'z tugul, bolaning o'mganidan¹⁰ bir jazoyil¹¹ teshib o'tgandan yomon bo'ldi. Ravshanxon tovushining boricha "vo" deb baqirib, yig'lab qaytaverdi.

Bola shu yig'lagancha ko'chani yuzi bilan yig'lab borayotir edi. Ravshanbekning yig'lagan tovushi Og'a Yunus parining qulog'iga yetdi. Pari aytdi: "Qanday bola ekan ko'chada yig'lagan?" Shunda qarasa, o'zining ko'rar ko'zi, so'zlar so'zi, o'z joniga teng ko'rib yurgan Ravshanbek bolasi yig'lab kelayotir. Yugurib borib, qo'ltig'iga qisib, ko'zining yoshini betidan artib: "Bek Ravshan bolam, nega yig'laysan?" — deb so'rab turdi. Shunda Ravshanbek dim¹² o'pkasini bosolmaydi. — Ha, bachchag'ar Avaz, deb aslo turolmaydi.

Og'a Yunus pari: "Ey bolam, Avazni nega urishasan? Menga aytgin, anglab, bilib olayin, — desa, bola har o'ksiydi, gapiroldi.

— E ena! Avazing Qizimni bermayman, mening tengim emas, deb bizni quzg'un, o'zini lochin tutdi. Bachchag'ar Avaz bizdan ortiq bo'lib ketibdi. Shu Avazdan kam bo'lsam, cho'llarga boshimni olib ketaman. Qo'yaver, ena, qo'yaver, endi Chambilda turmayman, shu Chambilni Avazga berdim, deb bola dim o'pkasini bosolmaydi. Shunda Yunus pari kulib, Ravshanbekning so'zlariga hayron bo'lib:

— E bolam Ravshanjon, muddaong Avazning qizi — Gulanor bo'lsa, aslo g'am yema! "Qizi borning nozi bor" degan, shunday-shunday deydi-da. Unga sen xafa bo'lma! Mana men, men borayin otangning orqasidan; uning qizda nimasi bor ekan? Tortib olib bersam ham Gulanorni senga olib beraman... Qani, men borayin, "bermayman", degan Avazni ko'rayin, shu Avazmi qizini bermaydigan, deb Og'a Yunus pari bormoqchi bo'laverdi. Shunday qarasa, Ravshanbek juda otashin. Shunda pari ko'nglida: "Bu bola achchig'i bilan bir yoqqa ketib qolmasin", deb xosiyatli uzugini ovunib o'tirsini deb, qo'lidan olib, Ravshanbekka berdi.

— E Ravshanbek, shu uzukka qarab o'tir, men borib, Avazning qizi — Gulanorjonni senga fотиha qilib, to'y taraddudini qilib darrov kelaman, deb pari ham turib ketdi.

Endi Ravshanbek ko'zining yoshini artib, shunday niginga¹³ qarasa, niginning yuzida xati bor, yer yuzida jami parini bandiga olgan¹⁴ bandi bor, olam mamlakatiga bermaydigan xosiyati bor; har yerda suluv barno qiz bo'lsa, oti bor; ba'zi-ba'zi juda nozik, uzik¹⁵ suluvning ham oti bor, ham surati bor, shu uzukning bir chetida Qoraxon podshoning qizi — Zulxumor degan bir qizning oti bor, ham surati bor.

⁹ Sovuq shamol yemagan — "shashti qaytmagan", "og'ir gap eshitmagan" ma'nosida.

¹⁰ O'mgan — ko'krak, to'sh.

¹¹ Jazoyil — nayza.

¹² Dim — aslo, hech.

¹³ Nigin — uzuk.

¹⁴ Bandiga olgan — asirga olgan.

¹⁵ Uzik — yetuk, kamchilliksiz.

Ana endi bola buni ko'rib, Zulxumorga g'oyibona ko'ngil qo'yib, ishqivoz bo'lib, o'ziga o'zi aytdi: “Kel-e, Avazning qizi bo'lmasa, Qoraxonning qizi-dal Avaz qizini bermadi deb, mening yig'lab yurganim qanday?”, deb g'ayrati kelib, otasining Jiyrongush degan oti bor edi, urushga minadigan, shu Jiyrongushning oldiga keldi.

Jiyrongush ham shunday ot: to'rt oyog'i teng tushgan, biqini yoziq keng tushgan, qarchig'ayning havosi tekkan.

Shu otni yetaklab olib chiqib, yakkamixga boylab, otni egarlab turipti:

...Bekning oti po'lat suvluq chaynadi,
Qizil kiyib, gulday bo'lib jaynadi.¹⁶
Ilon tilli, yashin turli xanjarni
Obro' ber deb, xipcha belga boyladi.
Tomosha qing xon Ravshanday polvonni,
Shirvonning yurtiga talab ayladi.

Ravshan mindi Jiyrongushning beliga,
Haybat qilib yigit sog'-u so'liga,
Otasi Takali Yovmit yurtidan,
Talab qildi, ko'ring, Shirvon eliga.

Tomosha qing Chambilning shunqorini,
Mindi yigit Jiyrongushday otini,
Yig'latib otasi — Hasan mardini,
Qon yig'latib xon Dalliday suluvni,
Ravshan izlar bo'ldi Shirvon yurtini.

Ravshanbek otini hovlidan chiqarib, ota-enasidan g'oyibona rozi bo'lib, ko'chaning yuzi bilan, odamlarning izi bilan gulday jaynab, suqsurday bo'ylab, parvoz aylab, taraqqos boylab¹⁷, ostida Jiyrongush oti har usulda o'ynab borayotir.

Hasanxon darvozabon bilan do'st edi, doim darvozabonning oldida o'tirar edi, ikkovi birov-birovining so'zini tashlamas edi. Hasanxon jo'rasi bilan gaplashib o'tirsa, Ravshanxon otasining ustiga borib qoldi...

Unda Hasanxon polvon yolg'iz bolasi, ko'zining oqi bilan qorasi — Ravshanxonni tanib, Jiyrongushning jilovidan ushlab, ko'zini yoshlab, “...hay, attang”, — deb barmog'ini tishlab, yolg'iz farzandiga qarab bir so'z dedi:

...To'rasan, Ravshanjon, Chambil elingga,
Keskir isfihonni¹⁸ boylab belingga,

¹⁶ **Jaynadi** — yashnadi.

¹⁷ **Taraqqos boylamoq** — uchadigan qushday bo'lmoq.

¹⁸ **Isfihon** — Eronning Isfahon shahrida yasalgan keskir qilich.

Qo'sh po'pakli¹⁹ nayza ushlab qo'lingga,
Otang qurbon bo'lsin shirin tilingga,
Yovga ajdahorim, senga yo'l bo'lsin?

Sen bo'lmasang, otang holi ne kechar?
Sensiz menga falak kafanto'n bichar,
Dunyoning bolini zahar deb ichar,
Qanday kuni kechar²⁰ sho'r enang nochor,
Harna yo'g'-u borim, senga yo'l bo'lsin?

Menga aytgin ko'nglingdagi o'yingni,
Aytgin, bolam, boradigan joyingni,
Men bilayin talab qilgan elingni,
Ayt siringni, qaytarmayman ra'yingni,
Ey yolg'iz shunqorim, senga yo'l bo'lsin?

Ravshanxonni otasining savlati bosib, hayosi g'olib kelib, nima derini bilmay o'ylanib turib edi, axiri bo'lmadi. Otasiga gapirmay o'tsa, u ham bo'lmaydi, gapiray desa, uyaladi.

Ana endi Ravshan polvon otasining so'zlariga javob berib, ko'ngli buzilib, yurak-bag'ri ezilib, ko'zining yoshi tizilib, boshidan o'tgan sir-savdosini otasiga aytib, o'zidan o'tganidan xabardor qilib, bir so'z aytayotir:

Jonim ota, aytolmayman uyalib,
Bolang ketar endi boshini olib.
Jon ota, alamim ko'pdir, so'rmagin,
Bek Ravshan jo'nadi safarga tolib²¹.

Qaladan²² qalampir yuklar qalachi²³,
Har xil isli bo'lar tog'ning og'ochi.
Otajon, alamim ko'pdir, so'rmagin,
Vallamat²⁴ boripti Avazga sovchi.

Qabul qilmay vallamatning so'zini,
Nomard Avaz bermas bo'пти qizini,
O'tib ketdi Avazxonning so'zlari,
Bizni quzg'un, lochin qipti o'zini.

¹⁹ Po'pakli – popukli.

²⁰ Kuni kechar – kuni o'tar.

²¹ Tolib – talabgor.

²² Qala – shahar.

²³ Qalachi – shaharlik.

²⁴ Vallamat – bu yerda Go'ro'g'li ko'zda tutilmoqda. "Duo qil" ma'nosida.

Maydon-maydon Jiyronimni yelmasam,
Dushman bo'lsa, bo'lak-bo'lak qilmasam,
Avazning qizidan yaxshini olmasam,
Jonim otam, Chambilbelda turmasman.

Chambil deydi unib-o'sgan elingni,
Javob ber, otajon, ko'tar qo'lingni!
Talab qildim, Shirvon elga, otajon!
Javob bersang, bermasang ham ketaman!

Javob ber, otajon, yorga boraman,
Yor deyman-ku, nomus-orga boraman.
Ota, sendan oq fotiha tilayman,
Shirvon elda Zulkumorga boraman.

Hasanxon bu so'zlarni eshitib, “Hay, attang”, deb barmog'ini tishlab, ko'zini yoshlab, o'g'liga ne derini bilmay qoldi. Shirvonning eli uch oylik yo'l. Ikki ora suvsiz cho'l, u yog'i dushman el. “Yolg'iz bola yovdan yomon”, uzoqroq bozorga yuborgisi kelmaydi. Hasanxon bechora o'g'lining jamoliga, novdaday o'sgan kamoliga ko'zi to'ymay, ichi g'amga to'lib, rangi gulday so'lib, yolg'iz bolasidan ayrilib qololmay, oh tortib:

— Ey Ravshanjon! Axir, mening uyimni motamxona qilib, meni tashlab ketar ekansan-da, deb turib, asli mard emasmi, “Kel tavakkal-da”,— deb ...o'zi dildorlik berib ...o'g'liga qarab bir necha yerdan timsol keltirib, nasihat qilib bir so'z aytayotir:

Paydo bo'lding ikki gavhar donadan,
Parvoz qilib uchding manzil-xonadan.
Avval aytgan nasihatim, Ravshanjon,
Kechsang, yomon bo'lar ota-onadan!

Eshitib ol, otang sho'rning arzini,
Elida sarg'aytding gulday tarzini.
Bir qiz uchun unutmagin bizlarni,
Unutma otang ham onang qarzini!

O'zingdan pastlarman har yo'lga ketma!
Bolam, aytgan nasihatim unutma!
Oldingdan kim chiqsa, besalom o'tma!
Bir g'aribni ko'rsang, zinhor og'ritma!

Qo'lingdan kelgancha chiqar yaxshi ot,
Yaxshilik qil, bolam, yomonlikni ot!
Nasihatim yod qilib ol, yolg'izim,
Yolg'iz yursa, chang chiqarmas yaxshi ot.

Hasanxon polvon mard emasmi, bolasiga qarab, oq fotihani betiga tortib: — Bor, bolam, manglayingni xudo ochsin! — deb qolaverdi. Ravshanbek otasidan duo olib, otining boshini solib, yo'lga ravona bo'lib ketaverdi...

Savol va topshiriqlar

1. Dostonning boshlanmasidagi joy, elat nomlariga diqqat qiling. Ularning tarixiy asosga ega yoki to'qima ekanligini qanday aniqlasak bo'ladi?
2. Go'ro'g'lining ikki farzandni olib kelib, qilgan niyatlariga e'tibor bering. Bu istaklarda qanday orzu-umidlar mujassam bo'lgan?
3. Go'ro'g'li nabirasiga o'z otasining ismini qo'yishida xalqimizga xos qanday ramziylik bor deb o'ylaysiz? Ism tanlashning fazilatlarini haqida bilasizmi?
4. Hasanxon va Avazxon xarakteridagi bir-biriga zid bo'lgan farqlarni topishga harakat qiling.
5. Gulnor siymosida o'zbek qizlariga xos bo'lgan qanday fazilatlar va xususiyatlar bor?
6. "Qizini bersa yaxshi, bu qizini bermas, bobomning so'zini sindirar", deb Ravshanning bobosini sovchilikka borishidan oldingi ushbu xavotiriga sabab nima bo'lishi mumkin?
7. Ravshan tomonidan aytilgan: "Yor deyman-ku nomus-orga boraman" misrasini qanday tushundingiz?
8. Ravshanning Avazxonning rad javobidan keyingi o'zini tutish holatini to'g'ri deb hisoblaysizmi? Bu holat Ravshanning xarakteridagi qanday sifatdan dalolat beradi?
9. Hasanxon o'g'lining begona yurtlarga ketishiga nega to'sqinlik qildi? Fikringizni asoslang.
10. Ravshanga ketishidan oldin otasining bergan nasihatlariga diqqat qiling. Bu o'rinda qanday o'zbekona qadriyat bo'y ko'rsatgan?
11. Hasanxonning o'g'liga qilgan nasihatini qayta o'qing. Sizningcha, ularning qaysi biri muhim? Nega shunday hisoblaysiz?
12. Ravshanning tavakkalchi ekanligini Zulxumorga g'oyibona ko'ngil qo'yishi misolida tahlil qiling. Bu jahlning oqibati deb o'ylaysizmi yoki boshqa sabab bormi?

O'ylab ko'ring!

Avazxonning otasini kutib olishdagi mehmonnavozligi bilan undan keyin sovchilarga rad javobi berishi o'rtasidagi teskarilikka munosabat bildiring. Bu holatning dostonda berilishining sababi nima deb o'ylaysiz?

Topshiriq

Doston matniga tayanib Go‘ro‘g‘li, Hasanxon va Ravshanning badiiy portretini o‘z so‘zlaringiz bilan matn ko‘rinishida yaratishga harakat qiling.

Go‘ro‘g‘li	Hasanxon	Ravshan

Tadqiq qiling!

Abdulla Qodiriy nomidagi ijod maktabining tasviriy san‘at o‘qituvchisi Maftuna Xolmatova tomonidan Ravshan obrazi uchun maxsus chizilgan illyustratsiyani o‘rganing va quyidagi topshiriqlarni bajaring:

1. Suratni sharhlashga harakat qiling.
2. Doston matnidagi Ravshan obrazi bilan suratni qiyosiy o‘rganing.
3. Siz Ravshanni qanday tasavvur qilgan edingiz? Ilyustratsiya bu tasavvurlaringizga qanchalik ta‘sir o‘tkazganini ayting.
4. Suratdagi obrazlilik va ifodaviylikni tadqiq qiling.

“Ravshanbek safar oldidan”.
Rassom M. Xolmatova, 2022-yil.

II

Ravshan tog'-u toshlar, cho'l-u biyobonlarni bosib o'tib, Shirvonga keladi. Bu yerda bir kampirga o'g'il bo'lib yurib, kunlarning birida shaharni aylanar ekan, bozorning ustidan chiqib qoladi. Zulxumorning qalpoq tikib, har bozor kuni yigitlarga sotishni rasm qilgani, bozordagi ko'shkning ustida yuzini ochib o'tirishi, yigitlar ko'rmanasiga bir lagan tilla hadya qilib, uni tomosha qilishlarini bilib oladi.

...Ravshanbek bozorning ustidan kelib qolib, "Yorim Zulxumorjonni ko'raman", deb, dimog'i chog' bo'lib, vaqti xush bo'lib, bozordagi odamlarga qarab, bir so'z aytib turibdi:

Uzoqdan kelayotibman,
G'amning loyiga botibman,
E yoronlar, birodarlar, birodarlar!
Men yorimni yo'qotibman.
E yoronlar, birodarlar, xaloyiq!
Men yorimdan adashibman...

Elda davron surgan bormi?
O'z davriman yurgan bormi?
Bizning yordan ko'rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?
To'lab zulfin o'rgan bormi?
Yorman suhbat qurgan bormi?
Yoki birga yurgan bormi?
Bog'idan gul tergan bormi?
Bizning yordan ko'rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?..
Yorimni ko'rsam deb keldim,
Bir dam o'ltirsam deb keldim...

Shunday asov toyday yorni
Qo'lga keltirsam deb keldim.
Oshiqligim shu barnoga
Endi bildirsam deb keldim.
Eldan o'zgan chin suluvni
Ishqib¹ ildirsam deb keldim.
Aytganima ko'nmasa-chi,
Aldab ko'ndirsam deb keldim.

¹ Ishqib – ishqilib.

Bizning yordan ko'rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?
...Past-pastgina past ko'chalar,
Holin bilmas bir nechalar,
Bedov mingan boyvachchalar,
Boyvachchalar, bekvachchalar,
Qalpoq bozori qaysidi(r)?

Bozor kelgan bozorchilar,
Yo'lni kezgan guzarchilar²,
Tinmay elni kezarchilar,
Jo'n³ savdoni buzarchilar⁴,
Qalpoq bozori qaysidi(r)?

Mardikorlik — ish bozori,
Cho'yan bozor, mis bozori,
Manov pishiq g'isht bozori,
Qassob bozor — go'sht bozori,
Qalpoq bozori qaysidi(r)?

Changib yotgan un bozori,
Qo'qib⁵ yotgan jun bozori,
Anov mursak,⁶ to'n bozori,
Pichoq bozor, qin bozori,
Qalpoq bozori qaysidi(r)?

Anovi qovun bozori,
Baqqollik, sovun bozori,
Salloh⁷ sotib kalla-pocha,
Qassobga tovun⁸ bozori,
Qalpoq bozori qaysidi(r)?

Bo'z bilan alak⁹bozori,

Rassom Alisher Aliqulov

² Guzarchilar — o'tkinchilar.

³ Jo'n — to'g'ri, oddiy.

⁴ Buzarchi — buzuvchi.

⁵ Qo'qimoq — ifloslanmoq, tartibsizlik.

⁶ Mursak — yengsiz paxtali kamzul.

⁷ Salloh — qassob.

⁸ Tovun — tegishli, qarashli, tobe.

⁹ Alak — bo'zning turi, olacha.

Attorda elak bozori,
Rang, bo'yov, lok bozori,
Paranji, jelak¹⁰ bozori,
Qalpoq bozori qaysidi(r)?

Bug'doy ham arpa bozori,
Paxtali ko'rpa bozori,
Qo'y teri surpa bozori,
Sersavdo turpa¹¹ bozori
Qalpoq bozori qaysidi(r)?

Echki ham uloq bozori,
Telpak ham tumoq¹² bozori,
Kavob, qovurdoq bozori,
Nasya emas, naq bozori,
Qalpoq bozori qaysidi(r)?
Qalpoq bozori qaysidi(r)?

Ravshanbek mast bo'lib, "qalpoq bozori qayerda", deb baqirib borayotir edi. Shu yerda bir nashavand turib edi, kayfi uchib ketdi. Ravshanbekka qarab aytdi: "Ey o'zbek! Muncha baqirasan, kayf degan narsadan qolmadi-ku! Sen o'zing burun ham hech bozorga boribmiding, ilgari bozorni ko'ribmiding? Anov changib yotgan un bozori, narigi qo'qib yotgan jun bozori, hu anav, katta do'kon — to'n bozori, narigi turgan — pichoq bozori bilan qin bozori, undan o'tding — qalpoq bozori-da, yurtni buzding-ku" deyotir.

Ravshanxon bozorni oralab o'tdi, qalpoq bozoriga yetdi. Qarasa, qirq zinalik ko'shkning ustida Zulxumoroyim kanizlari bilan qalpoq sotib turibdi. Zulxumor betidan niqobini olib, ko'p kanizlar o'rtaga olib turibdi. Ravshanbek Zulxumorning jamolini, navdaraxt¹³ kamolini ko'rib, tomosha qildi. Ravshanbek qarasa, Zulxumorning kamoli, oyday jamoli, oq yuzida xoli, yangi to'lgan oyday ikki qoshi hiloli. Ravshanbek zehni qo'yib qarasa, yasangan hurday, tishlari durday, ko'zlari yulduzday, qoshlari qunduzday, lablari qirmizday, og'izlari o'ymoqday, lablari qaymoqday, ikki yuzi oyday, tarlon-qarchig'ay uchadigan qushday, muhrlangan qog'ozday yalt-yult etib o'tiribdi. Zulxumoroyning bu yog'ida to'qson besh, bu yog'ida to'qson besh — o'n kam ikki yuz kokili bor, bir yog'ini tilla suvga botirgan, bir yog'ini kumush suvga botirgan, tong shamolida qotirgan. Jamoli chillaning qoriday tingjirab¹⁴, yaltirab o'tirgan.

Ana Zulxumorning ko'zi jovdirab, zulfi shovdirab, zulfining shu'lasi yuziga ursa, yarq-yurq etib, betining shu'lasi zulfiga ursa, yashin tushganday bo'lib o'tiribdi. Ravshanbek qarasa,

¹⁰ **Jelak** — ayollarning yenglari bir-biriga chatilgan yopinchiq'i.

¹¹ **Turpa** — turfa, har xil.

¹² **Tumoq** — bo'yinni ham berkitadigan telpak. Ko'proq tulki terisidan tikiladi.

¹³ **Navdaraxt** — novdaday, yosh daraxtday tik qomatli.

¹⁴ **Tingjiramoq** — yaltiramoq, ko'zni olmoq.

musicha, so'pito'rg'ay, g'azalay, simcha qushlar Zulxumorning jamoli jilvasiga chidamay, baland quyilib kelib, egniga, kiptiga¹⁵ tegib-tegib, uchib borayotipti. Ravshanbek Zulxumorni bu sha'n-u shavkatda ko'rib, yuz jon-u dil bilan ishqivoz bo'lib, yuz jon-u dil bilan xaridor bo'lib, qarab qoldi...

Ravshanbek masti beixtiyor bo'lib, ikki qo'lini ko'tarib, bulg'ab¹⁶, oyoqni uzangiga tirab, balandga qarab baqirib, qizlarni chaqirib bir so'z aytadi:

Kuygan alvon-alvon so'zlar,
Ayrilgan bir-birini izlar.
Ko'shkida o'tirgan qizlar,
Baring birday botamizlar¹⁷,
Turinglar, Chambil ketamiz,
Juringlar, Chambil ketamiz!

Shirvon elning barnolari,
Suluvlarning podsholari,
Yigitlarning dilxolari,
Yuzlari mehr-u mohlari¹⁸,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!..

Zulfin toblab o'rgan qizlar,
Elda davron surgan qizlar,
Kaptarday bo'b yurgan qizlar,
Qalpoq sotib turgan qizlar,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

...Unda hamma qizlar hayron qolib kulayotir. “Hu-hu”, — deyishib qarayotir. “Nega unday qilayotir?” deb bir-biridan so'rayotir. Ravshanbek shu yerda qip-qizil tentakka chiqib qoldi Bir pilla¹⁹ Ravshanbek hushiga kelib qarasa, qorong'i bo'lib qolibdi, bozor tarqab ketibdi, qizlar tushib ketibdi. Ravshanbekning o'zi qolibdi. Hech kim yo'q. U yoq-bu yoqqa qarab, qizlarning qayoqqa ketganini bilmay, bir dardi ming bo'lib, ichi g'amga to'lib. ne pillalarda uyga keldi.

Enasi Ravshanbekning joyini solib berib, uxlagali joyiga o'tib yotdi. Bolaning uyqusi qayoqdan kelsin, bolani ilon, chayon chaqqanday Zulxumorning ishqiy kuydirib borayotipti. Uh deydi bo'lmaydi, uyqu kelmaydi... Bolaning ko'ziga dalaning shu'lasi baland ko'rindi. Tomga chiqib qarasa, katta yo'l bilan boyagi ko'shkda ko'ringan qizlar, qancha kanizlar kelayotir...

¹⁵ **Kipt** – kift, yelka.

¹⁶ **Bulg'ab** – silkitmoq, imlamoq, undamoq.

¹⁷ **Botamiz** – tamizli, mazali.

¹⁸ **Mehr-u moh** – quyosh-u oy.

¹⁹ **Pilla** – palla, vaqt.

Bularning orqasidan boyagi ko'shkda ko'ringan xossaki²⁰ kanizlar bilan Zulxumoroyim o'tib borayotipti.

...Ravshanbek tomdan o'zini tashlab ketdi. Kampir: "Ha, bolasi tushmagur, qayt-chi, qayt!" deb qichqira-qichqira qoldi. Ravshanbek piyoda yo'rtib²¹, ko'chaning yuzi bilan, qizlarning izi bilan urib yugurib, qizlarni izlab keta berdi...

Bir qancha yo'l yurib edi, oldidan chiqdi katta bir bog', bir yog'i chorbog', juda kattakalondimog', ko'rganlar farog', shunday joyga borib qoldi. Qarasa, ko'p qizlar, ancha sarvinozlar, beaded kanizlar, hayhaylashib, o'n — bir, besh — bir, to'p-to'p bo'lib, bir xili oz, bir xili ko'p bo'lib, yuribdi sayil-bog' qilib.

Ravshanbek bildi, kechagi qizlar shu yerga kelgan ekan... Ravshanbek astagina pisib borib, gulning ichiga yashirindi... Bog'da bitta ham erkak yo'q. Qizlar o'ynashib, qizg'aldoqday yashnashib bir xillari bir-birlarining bo'yniga qo'lini tashlashib yuribdi. Qizlar bir bazmlar, tapirtupur o'yinlar qilayotir, qizig'i keyin bo'layotir...

Savol va topshiriqlar

1. Sershovqin Sharq bozorining tasvirida o'sha davr madaniy hayotining qanday elementlari mujassam bo'lgan?
2. Ravshanga to'g'ri yo'lni bir bangi ko'rsatishidan qanaqa xulosa qilish mumkin?
3. Ravshan qalpoq bozoridagi qizlarni Chambilga ketishga chorlashidan maqsadi nima bo'lishi mumkin?
4. Zulxumorga berilgan ta'riflar ichida "Jamoli chillaning qoriday tingjirab, yaltirab o'tirgan", - degan jumalari bor. Ta'rifning mazmunini tushundingizmi?
5. Qizlar haqidagi go'zal ta'riflar va ular qilayotgan majlis joyining orombaxshligi o'rtasida qanday umumiy xususiyatlar bor?
6. Ravshan Zulxumorni uzukda va hayotda uchratganida hissiyotlarining darajasi o'zgarganini aynan nimalarda sezdingiz?

Tadqiq qiling!

1. Zulxumorga berilgan ta'rifga diqqat qiling. Ta'rifdagi o'ziga xos jihatlarni qayd qilib oling. Tavsifiy o'xshatishlarda Sharq xalqlariga va adabiyotiga xos bo'lgan qanday xususiyatlarni ko'rdingiz?
2. Rassom Maftuna Xolmatova chizgan quyidagi "Zulxumor xiromi" suratini "o'qing":
  - Suratni sharhlashga harakat qiling.
  - Dostondagi Zulxumor ta'rifi bilan suratni qiyosiy o'rganing.
  - Suratdagi obrazlilik va ifodaviylikni tadqiq qiling..

²⁰ Xossaki — maxsus, alohida, xos.

²¹ Yo'rtib — lo'killab.

"Zulxumor"
Rassom M. Xolmatova. 2022-yil

III

Shu asnoda bir to'p qizlar o'ynashib-kulishib, gul terishib-talashib, Ravshanning ustiga kelib qolishadi. Begona yigit pisib yotganini ko'rgan qizlar qo'rqib ketib, qiy-chuvlashib, entikib, dod-voy solib, Zulxumorning oldiga borishadi. Gap nimadaligini bilgach, Zulxumor Oqqiz degan kanizini yigit kim, qayerlik ekani, nimaga kelganini so'rab, ko'rmanasini olib kelishga jo'natadi. Ravshan ko'rmanaga tillasi yo'qligi uchun Yunus pari bergan sehrli uzukni Zulxumorga yuboradi. Zulxumor uzukni tomosha qilar ekan, unda o'zining ismi va suratini ko'radi, uzuk sehrli va bebaholigini bilib, bunday uzuk har kimda ham bo'lavermasligini o'ylab, yigitni huzuriga olib kelishlarini buyuradi.

Qizlar Ravshanni izzat-hurmat bilan ziyofat qilib, so'ng yasantirishib o'rdaga olib borishadi. Zulxumor, avvalo, uzuk ko'zidagi yozuvni taqdirning bitigi deb bilganidan, ikkinchidan, yigitni yoqtirib qolganidan uni qabul qilib, ziyofat beradi. Ziyofat adog'ida Zulxumor bilan Ravshanga tilla taxt ustida joy qilib berishib, qizlar chiqib ketishadi. Bir necha kunni Ravshanbek Zulxumor bilan shod-xurram o'tkazdi. Ravshanga ko'p iltifot qilsa-da, uning e'tiborini qozona olmagan hasadgo'y Oqqiz alamidan Zulxumorning bog'ida o'zbek yigiti yashayotganligini onasiga aytib beradi. Onasi hamma gapni Qoraxonga yetkazadi. Qoraxonning mirg'azablari Ravshanni Zulxumor bilan uxlab yotishgan joyida bandi qiladilar. Podsho yigitni osishga buyuradi. Shunda Shirvon kattalari yigitni o'ldirishga shoshmaslik kerak, yosh yigit ekan, qirq kun muhlat berib, zindonga tashlasak, so'ng chiqarib sizning diningizga kirishini so'rasak, ko'nsa, sizga kuyov qilsak, deb maslahat solishadi. Bu gap podshoga ma'qul keladi. Ravshan zindonga tashlanadi. Zulxumor ham qizlari — kanizlari — bilan bir hovliga qamab tashlanadi, tevaragiga besh yuz sarboz qorovul qo'yiladi.

Zulxumor kaniz qizlari orqali yashirincha bir necha lahmchi topadi. Hovlidan zindon boshigacha lahm kovlatib, Ravshandan xabar olib turadi. Qiz u bilan maslahatlashib, Ravshanning ota-onasiga xat yozadi. Xatning mazmuni quyidagicha edi:

“Hasan mardning o'g'li, xon Dallining jon-u dili, oti bek Ravshan, Shirvon mamlakatiga kelib bandi bo'ldi. Qirq kun muhlat qilib, zindonga soldi. Shu qirq kunning o'n to'qqiz kuni o'tganda shu xat bo'ldi, namozshomda bitildi. Tong otmay, Chambilbelga to'ramning eliga yetadi. Ravshanning murabbiylari bo'lsa, kelsa, ayirib olsa”.

Xatni o'rgatilgan mayna qushining bo'yniga bog'lab, maynani Chambilga jo'natadi. Mayna Chambilga yetadi, avval Hasanxonning tomiga tushadi, farzand dog'ida nola-fig'on qilib yurgan Dallini ko'rib, ayolning Ravshanga ona ekanligini fahmlab, qattiq sayraydi-da, uning qo'lga kelib qo'nadi. Xatni olib o'qib, hamma voqeadan xabar topgan Hasanxon Go'ro'g'lining mashhur G'irko'k otini minib, zudlik bilan Shirvonga jo'nashga qaror qiladi. Xatdan ayon bo'lishicha, Qoraxon bergan qirq kunlik muhlatning roppa-rosa yigirma kuni o'tgan. Yigirma kundan keyin Ravshan yo begona dinga kirishi, yo dorga osilishi kerak...

Ana endi Go'ro'g'libek shoshib-surinib, yig'lab-emranib, Hasan mardga oq fotiha berib yubordi. Hasanbek hayt deb, G'irko'kni o'ynatib, suvliqni chaynatib, dushmanlarning zardasini qaynatib, “Shirvon, qaydasan?” deb, yakka, tanho savab ketib borayotir, huv deb ketib borayotir:

Sovutini bo'ktarib,
Qalqonini do'ngtarib,
Yo'lga tushdi mard Hasan
Shirvon elin axtarib...

Ot boradi arillab,
Otgan o'qday parillab,
Ot alqimi — tong shamol,
Mis karnayday zarillab,
Suvsiz cho'lda G'irko'k ot
Borayotir karillab.

Tonglar otib boradi,
Kunlar botib boradi,
Suvsiz cho'lda mard Hasan
Yakka ketib boradi.
Dushmanlarning qonini
Bo'z tuproqqa qotsam deb,
Qoraxonday podshoni
Yerman yakson etsam deb,
Yuragin qon etsam deb,
Bek Ravshanning ustida
Katta to'fon etsam deb.

Qulon¹ yurmas yerlardan
Quvib o'tib boradi.
Bulon² o'tmas yerlardan
Burib o'tib boradi.
Qarsoq³ yurmas yerlardan
Qalqib o'tib boradi.
Bo'ri yurmas yerlardan
Bo'zlab ketib boradi.
Polvon Hasan dovushin
Sozlab ketib boradi.
Bek Ravshanni tinmasdan
Izlab ketib boradi...
Yo'lbars yurmas yo'llardan
Yo'rtib o'tib boradi.
Bek Ravshanning alamin
Tortib o'tib boradi...

¹ **Qulon** — yovvoyi eshak.

² **Bulon** — kiyik.

³ **Qarsoq** — tulkidan kichikroq yirtqich.

Hasan mard yo'lni qichab ola bersin, Shirvonga yaqin kela bersin, shu so'z shu yerda qola bersin. Endi Ravshanxonning enasidan eshiting. Ravshan Shirvon elida o'g'il tutingan kampirning avval olti o'g'li bor edi, oltovi ajdahor edi. Har biridan Qoraxon podsho qo'rqar edi, oltovi olti yerda qal'a-qo'rg'on qilib turar edi. Olti o'g'li o'lib ketdi. Kampir bolalarining o'tiga kuyib-yonib, o'rtanib, tutanib, jizig'i chiqib qolgan edi. Ravshanbekni o'g'lim deb, o'lsam merosxo'rim deb qo'yg'an edi. Bu ham podshoga bandi bo'lib, kampirning avvalgi alamlaridan shunisi o'tdi...

Ana shu kampirning katta o'g'lining bir nonxo'r polvoni bor edi, o'zi juda zo'r edi, urush-surish bo'lsa, mingga barobar edi. U polvonning otini Aynoq kal der edi. Lekin o'zlari to'rt og'a-ini edi, to'rtovi ham kal edi, bari ham bohunar⁴ edi.

Kattasi Aynoq kal zo'r edi. Aynoq kal shunday edi: ot, tuya, arava ko'tarolmas edi. Doim bir yoqqa ko'chmoqchi bo'lsa, piyoda ketar edi... Ukalarining otlarini Jaynoq kal, Ersak kal, Tersak kal deb yuritishar edi. Jaynoq juda masxaraboz edi, har tusli bo'la berar edi. Agar birovni aldamoqchi bo'lsa, har tusli bo'lganda o'zining jo'ralari ham tanimas edi. Ersak kal shunday edi: oqshomlari qo'lga kamonni olsa, qushni ko'zidan urar edi. Juda mergan edi... Tersak kal sinchi edi: yilqining tulporini suyagidan tanir edi, qilichning o'tkirini qinidan bilar edi.

Kampir yig'lab-emranib Aynoq kalga bordi. Aytdi: "Aynoqjon! Mening qarigan vaqtimda Xudo menga tag'i bir g'amni soldi, u bolalarimning g'amidan ziyodaroq bo'ldi. Sen ilgari, o'g'limning borida, davlatimning ko'pida, mening osh-nonimni ko'p yeding. Endi mening ishim senga tushib qoldi. Shu Ravshanbek bolamni ayirib olaman desang, sening qo'lingdan keladi".

Aynoq... aytdi: "Ho' ena!.. Aslo g'am yema! Shu o'g'illaringning menda haqi ko'p. Sening tuzingni men ko'p yeganman... Katta o'g'ling meni ko'p parvarish qilar edi. Endi shuning arvohi uchun ertaga maydonga kiraman, ... Ravshanni ayirib olaman"...

Shunday qilib, kallar maslahatni bitirib, shahardan xabardor bo'lib, borib-kelib yura berdi.

Erta muhlat tamom bo'ladi, bek Ravshanni shu yerga olib keladi. Kallar to'rtovi barvaqt borib, gashtagini qilib, palovini yeb, choyini ichib, kayfini qilib, bahuzur dimog'ini chog'lab, "Ertaga qudag'ay kimga qo'y so'yadi", — deb to'rtovi o'tirib edi. Shu kuni kun pora-pora bo'lib yerga o'tirgan vaqtda jonivor G'irko'k suzilib, buyiri-buyiriga⁵ qapishib, qorni qorniga yopishib, ter bilan qotgan changlar yong'oqday dumaloq bo'lib, Shirvonga kirib bordi.

Shaharning o'rtasida bozorjoy. Do'konlarni shipirib-sidirgan. Bozorjoyning o'rtasida bir yangi dor qurilgan. Hasan ko'nglida: "Shu dor bek Ravshanga deb qurilgan chiqar; bo'lsa-bo'lmasa, erta shu yerga keladigan bo'lsam, kel, shu bugun shu yerda turib damimni olayin", — deb tushib, bir do'konga otini tortib o'tira berdi. Endi gapni kallardan eshiting.

To'rtovi o'tirib edi, Hasan mard ham shularning qavatiga tomon borib qo'ndi, u ham o'tira berdi. Shunda masxaraboz kal⁶ aytdi: "Aynoq, ishimiz yaxshi bo'ldi, o'ng keldi. Ravshanni endi ayirib oladigan bo'ldik, balki ayirib oldik. Ana qara, Hasan mard ham keldi. Shu o'tirgan yigit Chambilning belidan, Yovmitning elidan kelgan Hasan mardning o'zi shu". Shunda Aynoq aytdi: "E, uchchangdan⁷ urgur, har kimni ham odam deyberasanmi! Xudo urgani yo'q. Hasan mard

⁴ Bohunar — hunarli.

⁵ Buyir — biqin.

⁶ Masxaraboz kal — qiyofasini o'zgartira oladigan Jaynoq ko'zda tutiladi.

⁷ Uchcha — tos suyagi bilan son suyagining birlashgan joyi. Bu yerda: "jin urgur" ma'nosida.

shunday bo'lsa, G'irko'k ot — ovozasi olamni tutib yurgan ot; bu ot Ishrat devonaning otidan ham yomon, o'libdimi shunday bo'lsa?! Men ertaga urush bo'lsa, boyadan beri shuni chog'lab ko'zlab o'tiribman; anov tolni, manov qayrag'ochni sug'urib olib, ertaga to'dada “qadama og'och”⁸ qilaman deb o'ylab o'tiribman. Agar ertaga badanim qizisa, shu devona otini qo'ynimga solib, kuni bilan yugurib yursam ham, bir noncha salmog'i bo'lmas, qanday qilib bu Hasan mard bo'ladi, u G'irko'k ot bo'ladi?!” — deb ukasini urishdi. Shunda Tersakka qarab aytdi: “Tersak! Shu odamni sen bir sinla⁹, qani, qayoqning odami ekan? Agar sening ham didingga kelmasa, undan keyin qo'yamiz”. Tersak damini ichiga olib, tishini tishiga qo'yib, kiprigini qoqmay tiklab qoldi. Turib-turib, ancha vaqtdan keyin damini chiqarib: “Uh”, — dedi.

Ersak aytdi: “E Tersak, sinladingmi, qayerning odami ekan, shu ot qayerning oti ekan?”

Shunda Tersak og'a-inilariga qarab, Hasan marddan xabar berib, bir so'z deb turibdi:

...Ot chopilar baland tog'ning pastida,
 Quloq soling gapimning payvastiga,
 Shu ot kepti Qoraxonning qasdida,
 Endi maydon bek Ravshanning ustida.
 Kesgir isfihonni olib dastiga,
 Qarab bo'lmas chin botirning bastiga,
 Yobi¹⁰ dema, shu ot tulpor ekandi,
 Shu o'tirgan Hasan shunqor ekandi.

...Ana endi to'rt mard Hasanxon polvonning oldiga keldi. Salom berib, ko'rishib o'tirdi. Aynoq qarasa, bir “devona” o'tiribdi: devsifat, bir ajdahoday, hech narsani ko'ziga iladigan emas, balki nazariga keltirmay, pisand qiladigan ham emas; shunday haybatli, siyosatli. Aynoq ichida aytdi: “Hasan ekan, bechora Jaynoqni bekorga urishgan ekanman”.

...Aynoq joyidan irg'ib turdi, ukalari ham tura keldi: mard Hasan bilan quchoqlashib, qaytadan ko'rishib aytdi: “Yaxshi kelibsan, jo'ra, juda yaxshi kelibsan. Bizlar ham shu yerga Ravshan keladi deb, sening o'g'ling uchun o'tiribmiz. Ana endi sen kelding, ishimiz o'ng keladi. Endi, jo'ra, ertaga Ravshanxonni shu yerga haydab keladi, nasib qilsa, taloto'p bo'ladi, taxti vayron bo'ladi”, — deb Hasan mard bilan kallar suhbatlasha berdilar.

Aynoq ukalarini yuborib, G'irko'k otga beda, yem oldirib keldi. Hasanxon polvonga palov, go'sht, manti, barak¹¹ berib siylab, ziyofat ustiga ziyofat qilib, choyni damlab, G'irko'kni yemlab, ertagi urushning g'amini g'amlab, xotirni jamlab o'tira berdi.

Qirq kun muhlat tamom bo'ldi. Qoraxon podshoga: “Taqsir podshoyim, kechagi gunohkorning muhlati bitdi, ajali yetdi, endi olib borib dorga osib, boshini kesib, dodini bermoq kerak”, — deb amaldorlari arz qildi.

...Ravshanjonni zindondan chiqarib, bo'yniga g'ul — zanjir solib, tevaragini ko'p dushman olib, bo'taday bo'zlatib, ko'zini boylab, ko'p zulmlarni aylab kela berdi.

⁸ Qadama og'och — daraxt butoqlaridan tayyorlangan qoziqlar yerga qadab o'ynaladigan bolalar o'yini.

⁹ Sinlamoq — chamalamoq, tanimoq.

¹⁰ Yobi — cho'bir, qirchang'i.

¹¹ Barak — chuchvara.

Ravshan chiqqan kuni Zulxumor oyim qancha kanizlari bilan dod deb yig'lab, Ravshanning o'ng tarafidan kelib, to'rasining dog'ida kuyib, betini yulib, dovushining boricha chirqirab yig'lab kelayotipti. Bir tarafda kampir enasi "dod" deb, bolasining dog'iga kuyib: "Voy bolam", — deb Ravshanning bo'yniga osilib kelayotipti.

Zolimlar dorning ostiga yaqinlashib qoldi. Hasanson G'irko'kning ustiga minib, yov-yarog'ini choq qilib, ustiga eski to'n kiyib, bir devona bo'lib turar edi. Dasta-dasta, baland-pastda, odam bosib kela berdi asta-asta, maydon sipohiga to'lib ketdi.

Qoraxon podsho saltanati bilan, bir bo'lak amaldor-umarolari bilan kelib, bir yaxshi joyni olib, tushib o'tira berdi. Baland ham odam, past ham odam.

Shunda jallod, mirg'azablar Ravshanni haydab kela berdi. Hasan mard buni ko'rib, ko'zlari yoshga to'lib, jazavalari qo'zg'alib, polvonlik tomirlari uyg'onib, o'zini tuzab, tezlana berdi...

Ravshanxonni jallodlarga haydatib, dorning ostiga olib keldi. Shunda Qoraxon podshoning amri bilan ikki hudaychi¹², salom og'asi¹³ kelib, Ravshanbekni dorning ostida to'xtatib, Qoraxon podshoning tili bo'lib, Ravshanxonga qarab bir so'z aytdi:

Bo'yinsunsang Shirvon elning xoniga,
Ko'nsang agar vazirlar deganiga,
Seni dordan ayirib olib ketaylik,
Agar kirsang Qoraxonning diniga...

Eshitib ol vazirlarning so'zini,
Shirvon elda podsho deydi o'zini,
Agar kirsang Qoraxonning diniga,
Olib beray suluv Xumor qizini.

Shunda Ravshanxon polvon vazirlarning bu gapini eshitib qahri kelib, ilonday zahri kelib: "Sen aytgan odaming men emasman, o'limdan qo'rqadigan odaming boshqadir", — deb Shirvonning amaldorlariga qarab bir so'z aytib turibdi:

Bir nechalar o'z holini chengnamas¹⁴,
Sen aytgan odaming, zolim, men emas,
Men o'lmasam, o'z elimdan kechmayman!
Aziz boshing oyog'imga teng emas...

Ravshanbek aytdi: "...Sizlar mening ko'zimni boylab, ...haydab keldinglar. Endi mening ko'zimni ochsanglar men ham yorug' dunyoni bir ko'rsam. Sizlardan mening tilagim shu, boshqa so'zni demayman".

...Ravshanbek ko'zini ochib qarasa, bir yog'ida Zulxumor yori, qancha kanizlar dod deb turibdi; bir yog'ida enasi — kampir. Voy bolam, deb o'zini urayotir. Shirvon eli katta-kichik, yaxshi-

¹² **Hudaychi** — arzo'g'y bilan hukmdor o'rtasida turadigan mansabdor.

¹³ **Salom og'asi** — saroydagi qabul tartibini nazorat qiluvchi amaldor.

¹⁴ **Chengnamoq** — aniqlamoq, bilmoq. Bu yerda: "O'z holini bilmas" ma'nosida.

yomon, yugruk-chaqqon, qiz-u juvon — jami odamning bari tomoshaga yig'ilgan, Ravshanbekka qarashib turibdi.

Ravshanbek o'ng tarafiga qarasa, otasi — Hasan mard polvon yo'lbarsday kelib turibdi: ostida G'irko'k-oti, sherday haybati, qaynab g'ayrati, ko'zi yoshga to'lib, ot qo'yayin deb turibdi. Otasini ko'rib, aslo dalaga chiqmagan bola emasmi, yig'lab yubordi. So'ng hol-ahvolini bayon qilib, otasiga bir necha so'z aytdi:

Uyquda boyladi nozik qo'limni,
Sog'indim, otajon, Chambil elimni.
Tor zindonda: "Vo'ota",— deb yig'ladim,
Ko'rdingmi, otajon, mening holimni?

Yo'lingga intizor bo'ldim, otajon,
Baloga giriftor bo'ldim, otajon,
Dushmanga xor-u zor bo'ldim, otajon,
Bir ko'rmoqqa xumor bo'ldim, otajon.

Mehribonim kelgan ekan, ming shukur,
Tulporini yelgan ekan, ming shukur,
Meni o'ldirmoqqa kelgan Qoraxon —
Endi zolim o'lgan ekan, ming shukur.

Hasan polvon o'zi olovday yonib, dudday tutanib turgan edi. Endi mardning g'ayrati kelib, jazavasi qo'zg'alib, o'g'lining bu so'zlarini eshitib, bir na'ra tortib yubordi, shu yerda turganlarning ko'pi et-petidan tushib, aqli shoshib, esidan adashib, ne botirman deganlari turolmay emaklashib, bari birday chuvlashib qoldi...

Shunda Hasanxon G'irko'kka qamchi berib, qilichini g'ilofdan sug'urib, ot qo'yib turibdi. Bir yoqda kalllar ham choq turibdi. Hasanxon polvon kal jo'ralariga qarab, otini maydonga haydab, bir so'z deb turibdi:

Keling, kalllar, keching jondan,
Umiding bo'lsa maydondan,
Siz bir yondan, men bir yondan,
Ot qo'y g'animning ustiga.

Oq, qora bosh, yashil tug'lar,
Tikildi maydon ichinda,
O'mirovli¹⁵ ne polvonlar,
Yiqildi maydon ichinda.

¹⁵ O'mirovli — ko'krakdor.

Bo'z tuproqqa qirmizi qon
Sepildi maydon ichinda.
Ne go'zallar qaddi yoyday
Bukildi maydon ichinda.
Oq badandan qizil qonlar
To'kildi maydon ichinda.
Nayza tegib kirovkalar¹⁶
So'tildi maydon ichinda.

Qilich kelar yalab-yalab,
G'arib ko'ngil istar talab,
Oltin kosa, gulgun sharob
Ichildi maydon ichinda.
Ajallining¹⁷ kafan to'ni
Bichildi maydon ichinda.

Qirg'iy yurar qiyada,
Lochin yotar uyada.
To'rt kal ham qiladi
Hasanxondan ziyoda.

Endi ko'ring Aynoqni,
Masxaraboz Jaynoqni,
Qo'shinning oldin oladi,
Yetganini soladi,
Kimga yetsa shu kallar,
Yetganda ikki bo'ladi...

Hasan ishin ishladi,
Pastki labin tishladi.
Yig'ilib kelgan qo'shinning
Ko'pini qirib tashladi.
Ozi qoldi, ko'prog'i
Qo'rqib qocha boshladi.
Daladagi zo'r kallar:
"Turavor!" — deb ushladi.
Yig'lab, qo'rqib elansa,
O'xshatib uch-to'rt mushtladi.

¹⁶ **Kirovka** — sovut ichidan kiyiladigan metall nimcha.

¹⁷ **Ajalli** — ajali yetgan.

Hasan vaqtin xushladi,
Ishni yaxshi tishladi.
Ostidagi G'irko'kni
Mard Hasan kishkishladi.
Og'zin ochib G'irko'k ot
Nechovini tishladi.
“O'zi qirgani ozmidi,
Oti ham urush boshladi,
Necha odamning kallasini
Oti uzib tashladi”.
Bu so'zni aytib turgan yov
Tura qocha boshladi...

Endi ko'ring, Qoraxon
Bo'lib qoldi sargardon...
Podshoga vahm tushdi,
Endi yuragi shishdi.
Otin minib Qoraxon
Qo'shından chiqa qochdi.

Qoraxon shoh uzamay¹⁸
Hasanxon ko'zi tushdi.
G'irko'kka qamchi qo'shdi,
Quvib keynidan tushdi,
Og'zin ochib G'irko'k ot
Qoraxonga yetishdi.
Endi Hasanxon polvon,
G'irko'k otin yeldirdi,
Zo'rligini bildirdi,
Quvib yetib ortidan,
Oq nayzaga ildirdi...
Egnidan sop nayzasin,
O'pkasidan o'tkazib,
Qoraxonni o'ldirdi..

Ana endi Hasanxon polvon Shirvon odamlaridan omonlik tilaganlariga omon berib, qo'shinining u yoq-bu yoqqa qochganlari yig'ilib, hammasi bir yerga uyilib, qilich, sadoqlarini bo'ynilariga solib kelib, Hasanxon polvonga elanib, yolvorib itoat qildi. El-yurt omon-omon bo'ldi...

Shirvon kattalari, maslahatdor kayvonilar — kengashboshilar Zulkumorni, Ravshanbekni, Hasan polvonni, to'rtta jo'rasi: Aynoq, Jaynoq, Ersak, Tersak kallarni izzat-ikromlar bilan shaharga olib jo'nadi.

¹⁸ Uzamay – uzoqlashmasdan.

Endi Shirvon mamlakatiga shodiyona qo'ydirib, Qoraxon podshoning xazina-dafinalarini bo'shatib, elni yig'dirib, ochni to'ydirib, yalang'ochni kiydirib, balabon, g'ijjak, karnay, surnay qo'ydirib, qirq kun to'y qilib, Zulxumoroyini Ravshanxonga nikoh qilib berdi. To'y tarqadi. Hasanaxon polvon Shirvonning katta-kichigini yig'ib, shu Shirvonni kallarga topshirdi. Aynoq jo'rasini Shirvon shahriga podsho qildi, ukalarini vazir, mahram qildi. Zulxumoroyimni... olib, Ravshanxon polvon yo'lga tushdi... Hasanaxon boshliq necha kun yo'l yurib, qancha suvsiz cho'l yurib, ozgina emas, mo'l yurib, axiri Chambilga yetdilar.

Otasi Go'ro'g'libek, enasi Yunus, Misqol parilar, yori xon Dalli, qirq yigit jo'rasi bari oldiga chiqib, Hasanaxon bilan, Ravshanbek bilan ko'rishib, hol-ahvol so'rashib, Zulxumoroyim bilan, necha kaniz qizlari bilan tanishib, izzat-ikromlar bilan Chambilga olib bordilar.

Go'ro'g'libek Yovmit-Takaning eliga odam qo'yib, Zulxumoroyimga to'y boshlab, qirq kun to'y qilib, qancha o'yin qilib, to'yni tarqatdi, ko'p in'om-ehsonlar bilan to'yni tamom qilib, murod-maqsadlariga yetdi.

Savol va topshiriqlar

1. Zulxumorning ota-onasidan yashirincha Ravshanni mehmon qilishi, uyidan joy berishiga qanday qaraysiz? Zulxumor tutgan yo'lga munosabat bildiring.
2. Oqqizning harakatlari haqida fikr yuriting. Uni oqlash mumkinmi? Sababini izohlashga harakat qiling.
3. Din va muhabbat yo'lida arosatda qolgan Ravshanni ko'z oldingizga keltiring. Unda qanday ruhiy iztiroblar kechayotgan deb o'ylaysiz?
4. Nima deb o'ylaysiz: Hasanaxon ham, Ravshan ham otasining otini minib safarga o'tlanishida qanday ramziylik bo'lishi mumkin?
5. Hasanaxon qirq kunlik yo'lni juda qisqa muddatda bosib o'tishida doston xususiyati va ota mehriга xos bo'lgan qanday jihatlar ko'rinadi?
6. Hasanaxonning Shirvonga kirib kelishidagi ko'rinishi va asl jismoniy holati tavsifidagi tafovutning ko'rsatilishidan maqsad nima?
7. Jang sahnalariga e'tibor bering. 7 bo'g'inli she'riy shakl jangning shiddatini berishda qanchalik ahamiyatli?
8. Aka-uka kallar obraziga, ularning kasb-koriga e'tibor qiling. Ular nima sababdan o'z podshohiga qarshi chiqib, Hasanaxonga yordam berishdi?

Topshiriq

1. Mayna adashmasdan Ravshanning onasini topganligiga e'tibor bering. Chopar vazifasida foydalanilgan yana qanday qushlarni bilasiz? Ularni bunga qanday o'rgatilishi haqida manbalardan ma'lumot qidiring.
2. Otlarning tasviriga e'tibor qiling. Ularning o'xshash va farqli tomonlarini tavsiflang:

Otlar	Ta'rifi	O'xshash tomoni	Farqli tomoni
Jiyronqush			
G'irko'k			

O'ylab ko'ring!

Dor oldidagi Ravshanining otasiga aytgan so'zlariga e'tibor qarating. Unda yosh yigitga xos bo'lgan va bo'lmagan qanday xususiyatlar bor deb hisoblaysiz?

Tavsiya

1. Dostonning to'liq matnini quyidagi havola orqali mutolaa qilishingiz mumkin.

Nomi: "Ravshan" dostoni.

2. "Ravshan" dostonidan parchani baxshi ijrosida quyidagi havola orqali tinglashingiz mumkin.

Ijrochi: Maxmatmurod baxshi Rajab.

Manba: YouTube platformasi.

MUTOLAADAN SO'NG...

1. Dostonda ilgari surilgan bosh g'oyani aniqlay oldingizmi?
2. Asarda otlar va insonlarning yonma-yon ifodalanishi dostonning badiiy qiymatiga qanday ta'sir etgan?
3. Ravshan siyomosida qahramonning ma'shuqaga erishish yo'lidagi sarguzashtlari orqali er yigitga xos bo'lgan qanday umumiy fazilatlar aks ettirilgan?
4. Dostondagi qahramonlar bir-birini "sensirab" murojaat qilishiga e'tibor qiling. Buni Ravshanning buvisi, otasi, bobosi, amakisiga bo'lgan munosabatlari misolida o'z fikrlaringizni asoslashga harakat qiling.
5. Ravshanning "ketib qolmasligi" uchun berilgan uzuk aynan uning ketib qolishiga sabab bo'ladi. Inson taqdirining kutilmagan burilishlari haqida fikr yuriting.
6. Muhabbat, vafo va sadoqat ulug'langan, vatanga mehr, dushmanlarga shafqatsizlik g'oyalari ilgari surilgan o'rinlarga diqqat qiling! Bu kabi jihatlar dostonning mazmuniga qay darajada hissa qo'shyapti? Ravshanning dor ostida turib bo'lsa ham "Men o'lmasam, o'z elimdan kechmayman" deyishi qanday mantiqqa to'g'ri keladi?
7. "Aziz boshing oyog'imga teng emas" deganda Ravshan kimga murojaat qildi deb o'ylaysiz?

O'yfab ko'ring!

Ravshanbek vazirlarning taklifini qabul qilsa va Zulxumorga uylanib, Qoraxonning taxtini egallab yashay-versa bo'lmasmidi? Fikringizni asoslang.

Doston badiiyati

1. Dostondan berilgan mubolag'a (*bo'rttirib tasvirlash*), tashxis (*shaxsga xos xususiyatlarning narsa-predmetlarga ko'chishi*), tashbeh (*o'xshatish*) san'atlari qo'llanishiga ahamiyat bering. Ushbu san'atlar doston matnining qanday qismlarini ochib berishda ochqich vazifasini bajaryapti?

Jadvalni to'ldiring.

	<i>Mubolag'aga oid</i>	<i>Tashxisga oid</i>	<i>Tashbehga oid</i>
Dostondan namunalar			
G'irko'k			

2. She'riy misralardagi ritm va ohangdorlikning Sizning kayfiyatingizga ta'siri qanday bo'ldi? Ayniqsa, shiddatkorlik yoki jo'shqinlik aks etgan parchalarni o'qish paytida o'zingizni qanday his qildingiz?

3. Bilib oling: Sa'j – nasrdagi qofiya. Masalan, "Qirq yigitni yig'dirib, silovsin to'n kiydirib, kuniga kechkisin sergo'sht qilib, sermoy palovga to'ydirib, semiz qo'ydan so'ydirib, ko'pkarisin choptirib, olomonga ola sarpo yoptirib, el-u xalqning ko'nglini toptirib, Yunus bilan Misqol parmi Ko'hi Qofdan, Eram bog'idan keltirib, umr o'tkazar edi". Ushbu parchada yig'dirib, kiydirib, sergo'sht qilib, to'ydirib, so'ydirib, choptirib, yoptirib, toptirib, keltirib kabi so'zlar qofiyali so'zlar bo'lib kelgani uchun sa'j hisoblanadi.

Yuqoridagi ma'lumotga tayanib, sa'j san'atining dostonidagi voqea va qahramonlarning tasvirida tutgan o'rni haqida fikr yuriting.

Topshiriq

Ravshanning qalpoq bozorini surishtirib aytgan so'zlarining o'zidagi uch xil ohangga e'tibor qiling: qahramonning mungli nola, o'ziga xos yo'qlov ohangi bilan boshlangan so'zi o'rtaroqqa kelib, hazilomuz tus oladi. So'ngroq Ravshanning so'zlarida kinoya ko'rina boshlaydi. Siz, aziz o'quvchi, ana shu o'rinlarni topib, yozib oling va sinfdoshlaringizniki bilan solishtiring.

Doston tili va uslubii

1. Dostonidagi qahramonlarning so'zlashuviga e'tibor qiling. Qanday o'ziga xosliklarni aniqladingiz?
2. Ibora, maqol, tasviriy ifodalarning dostonidagi ahamiyatini ayting. Ular orqali qahramonlarning qanday xususiyatlari ochib berilgan?
3. Shevaga oid so'z, atamalarning berilishiga diqqat qildingizmi? Ularning qaysilari hozirda ham qo'llanadi? Qaysi hududlarda bo'lishi mumkin?

Tadqiq qiling!

Dostondagi ismlarning, joy nomlarining ramziylik va an'anaviylik tomonlarini o'rganing. Ularda xalqimizga xos qaysi jihatlar mujassamlashganini tadqiq qilishga harakat qiling. Asosli fikrlaringizni sinfdoshlaringiz bilan bo'lishing.

Topshiriq

Dostonda keltirilgan maqollarning oldingi va hozirgi kunda qo'llanilishiga e'tibor bering. Shakl va mazmun jihatidan qay darajada saqlangan yoki o'zgarishga uchraganlarini aniqlang hamda yozing.